

УДК 821.161

Оксана САВЕНКО,
кандидат філологічних наук, старший викладач
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ІНКОРПОРАЦІЯ РІЗДВЯНИХ МОТИВІВ У КОЛЯДКИ

У статті розкривається проникнення різдвяних мотивів у традиційні українські колядки як архаїчний текст, котрий поступово зазнавав змін у змісті та образній системі з часу впровадження на Русі християнства. Встановлено, що у жанрі колядок відбувався процес витіснення або заміни язичницьких міфологічних образів біблійними.

Ключові слова: колядка, міф, різдвяний мотив, фольклор, новорічна образність, християнська символіка.

Грунтовний і різнобічний аналіз проникнення християнства у сферу усної народної творчості зробив М. Грушевський. Друга книга четвертого тому його «Історії української літератури» – не тільки розлогий розмисел про складний процес зрощення «християнської легенди» із багатожанровою структурою фольклору на тлі світоглядних зрушень у житті українського народу, а й своєрідна хрестоматія творів, у яких той процес знайшов своє істотне відображення. На сьогодні праця вченого, написана майже сто літ тому, залишається неперевершеною в науковому сенсі, оскільки в радянські часи з причин ідеологічних за подальшу розробку цієї проблематики ніхто не брався, а робота І. Огієнка «Дохристиянські вірування українського народу» (1965) не має необхідної глибини спостережень та наукової і текстової аргументації.

М. Грушевський історично обґрунтовує тезу про те, що XIV – XVII ст. – «доба великої поганізації християнства на українському ґрунті, в обох значеннях сього многозначного терміну: переходу християнської доктрини з рам міського життя в сільське й об'єднування її з елементами старшого народного релігійного світогляду» [1, с. 7]. Власне, йдеться про витворення, з одного боку, українського варіанту масової релігійної свідомості («двовір'я»), а з іншого – модифікації (передусім на рівні змісту і смислу) усних жанрів народної творчості. Про особливості того процесу чітко судити не маємо можливості, на

що вказує М. Грушевський: «Історичні пам'ятки і церковна література мало що говорять нам про те, коли, як і в яких формах переходилася трансформація народної релігії життя» [1, с. 7]. «Історичні пам'ятки» – це, мабуть, і фольклорні твори, але вчений застерігає: «Кінець кінцем перед нами тільки фольклорний матеріал XIX або початків XX в., і все, що ми можемо виміркувати про його еволюцію і наверхствування в попередніх століттях, виміркуємо тільки в загальних рисах і тільки гіпотетично, ніж певно» [1, с. 8]. Отож, намагаючись збагнути відпочаткові імпульси та форми взаємодії християнства й української народної творчості, з наявного матеріалу можемо вивести хіба що загальну закономірність: перенесення «християнської легенди» у сферу побутування фольклору призвело до того, що вона почала функціонувати за тими законами, за якими творилася й функціонувала автохтонна усна творчість.

Науково виваженими залишаються тези і спостереження М. Грушевського про те, які жанри словесної творчості зазнали християнських впливів та якою мірою трансформувався їх зміст. Приймавши магічну сторону християнства (освячення, благословіння, хрещення), український народ вніс до розмаїтого репертуару замовлянь і такі, що «не раз повторюють старі халдейські формули, приправлені апокрифічними християнськими елементами» [1, с. 9]. Наприклад: «Ішов Христос до Ордани і ангел ішов. Христос став, і ангел став, і Ордань ріка стала. А котра не стала, не благословенна стала. Кров правої (або котра врубана) руки я од отоку не впиняю, а трость і кров замовляю. Господи, поможи мені сії діла творити». Для порівняння: «Калиновим мостом ішло три сестри: Калина, Малина і Шипшина. Не вміли вони ні шити, ні прясти, тільки вміли сікти-рубати, ріки пропускати: одна ріка водяна, друга ріка огняна, третя ріка кров'яна. Водяною огонь заливати, кров'яною кров унімати» [3, с. 60]. Як бачимо, замовляння структурно і за художнім колоритом досить схожі, а головна відміна в тому, що на місці давніших образів з'явилися образи християнського змісту. Виходить, що кардинальної модифікації автохтон не зазнав, а прийняв у себе лише смислові «поправки».

Загалом, як вважає М. Грушевський, такий процес своєрідного «інкрустування» властивий словесному супроводу багатьох традиційних народних обрядів. «Рівнобіжно з тим, – пише вчений, – як акти сього (весільного. – О. С.) обряду починають посвячуватися знаком хреста (котрий, наприклад, голова роду, староста знаменує своєю патріаршою палицею) або кропленням святою, а не звичайною водою, і подружжя скріплюється церковним вінчанням – одночасно Трійця, Бог, Богородиця починають виступати як довершителі сього подружжя поруч Долі і Години. Ангели заступають місце тих птахів, що символізують супружу пару і под.» [1, с. 9].

«Заміну натуралістичних образів і символів образами християнської легенди» вбачає М. Грушевський у колядках та щедрівках, наводячи чимало прикладів із фольклорних записів І. Манжури, В. Ходаковського, В. Доманицького, Г. Малинки, Б. Грінченка, Олени Пчілки, П. Чубинського, І. Вагилевича. Доповнимо те своїми спостереженнями. Передусім відзначимо витіснення (чи заміну) у колядках традиційного рефрену-заклинання «Щедрий вечір, добрий вечір!» – дещо іншим, забарвленим на християнський кшталт: «Святий вечір добрим людям!», «Святий вечір!», «Ой дай Боже!». Замінюються і деякі поняття: замість «світлоньки», «терема» з'являється «церква»: «На горі, на кам'яній волохи кують, церкву будують» [2, с. 55]. Мотив спорудження храму витісняє провідний колядковий мотив постання нового світу. Якщо у прадавніх колядках «три голубочки раду радили», як «світ поставити», то в оновленій колядці – «ковалиха встала, ковалів пробуджала: – Вставайте, ковалі, куйте топори, робіть церквоньку» [1, с. 78]. Відбувається і заміна ключових понять, пов'язуваних у колядках із світобудовою: «красне сонце», «ясен місяць», «дрібен дощик», «звізди прекрасні» поступаються «Різдву христовому», «Василу Кесарійському», «Івану Хрестителю»; три віконця («світле сонейко», «ясен місячик», «дробен дождейко») замінені іншими світлинами – «святе Рождество», «святе Василле», «святе Хрещення»; «три товариші» (сонце, місяць, дощик) набувають уже такого вигляду: «перший товариш – ясен місячок, другий товариш – світле сонце, третій товариш – сам біг небесний» [2, с. 79].

Химерна мутація новорічної образності простежується, наприклад, у таких рядках колядки:

*Рождество іде на ворон-коні,
Василій іде на білім коні,
Хрещення іде на сивій кобилі [2, с. 79].*

Язичницьке «Різдво Світу» набуває у деяких колядках очевидного християнського колориту за рахунок заміни символічних елементів у давнішому тексті колядки:

*У пана Гната, в його дворі,
Три свічі горіли, три свята сиділи.*

Порівняймо:

*Стоїть же, стоїть нова світлонька,
А в тій світлоньці тисовий столик.
При тім столику три гості сидять [2, с. 52]).*

Інший приклад:

*Найперше свято – святе Рождество,
А друге свято – святий Василій,
А третє свято – Іван Хреститель.*

Порівняймо:

*Єден товариш – ясне сонічко,
Другий товариш – то місяченько,
Третій товариш – то дробен дощик).*

Інший приклад:

*Рождество прийшло – радість принесло,
Василій прийшов – Новий рік приніс,
Іван Хреститель – воду охрестив [2, с. 80].*

Порівняймо: сонце зігріває «гори й долини», місяць радує «рибу в морі», «гостей у дорозі», дощику «зрадується жито, пшениця».

Християнською символікою сповнюється колядка про спорудження церкви (асоціативно – сотворіння світу, оскільки храм символізує всесвіт). Тут ще залишилися давніші елементи в

образі «гречного молодця», який вранці виїжджає на золотогривому коні – очевидно, цей образ був привабливіший, ніж абстрактний Господь-творець. Проте далі постає мурована церква із «трьома верхами» (куполами), на яких три хрести:

*На першій хресті – сонечко в весні,
На другій хресті – місяць у креслі,
На третій хресті – зоря із моря [2, с. 86].*

Знову бачимо химерне переплетення різностильової символіки: традиційна залишається в тексті (сонце, місяць, зоря), але тепер вона змушена поєднатися з християнською (хрест), що призводить до своєрідної контамінації. Щоправда, у подальшому тексті колядки розвиваються нововведені образи:

*На тих престолах мати Христова
Книжку читає, Христа благає,
Христа благає за вітця, матку... [2, с. 87].*

Отже, християнізація художньої свідомості, розпочавшись на Русі із кінця X ст., спричинила образно-змістові зміни й у жанрах усної словесності, зокрема у колядках. Різдваїні мотиви, джерелом яких є Новий Завіт, проникали у текстову структуру колядок, надаючи їм християнського забарвлення, проте не порушили саму їх структуру, ритміку, образний лад. Тому оновлені за століття тексти колядок зберегли свій новорічний колорит, хоч і приурочувалися іншій події – народженню Ісуса Христа.

Література:

1. Грушевський М. Історія української літератури: В 6 т. Т. IV. – Кн.2: Усна творчість пізніх княжих і переходових віків XIII–XVII ст. / Михайло Грушевський. – К. : Либідь, 1994. – 320 с.
2. Золотослов: Поетичний космос Давньої Русі. – К. : Дніпро, 1988. – 276 с.
3. Українські замовляння. – К. : Дніпро, 1993. – 309 с.

Оксана Савенко. Инкорпорация рождественских мотивов в колядках.

В статье рассматривается проникновение рождественских мотивов в традиционные украинские колядки как архаический текст, который постепенно изменялся в содержании и образной

системе со времен внедрения на Руси христианства. Установлено, что в жанре колядок осуществляется процесс вытеснения или замены языческих мифологических образов библейскими.

Ключевые слова: колядка, миф, рождественский мотив, фольклор, новогодняя образность, христианский символизм.

Oksana Savenko. The Incorporation of the Christmas Motives in the Carols.

The article shows a penetration of the Christmas motives in the traditional Ukrainian carols as an archaic text, which had changed in the contest and image system since introduction of Christianity in Kyiv Rus. It was understood, that the carol genre had a process of expulsing or replacement of heathen mythological images the Bible's ones.

Key words: carol, myth, Christmas motive, folklore, New Year's image, Christian symbols.